

Adrian Uljasz

Profesor Zofia Lejmbach (1901–1995) : patriotka i społecznik

Przegląd Nauk Historycznych 10/1, 205-219

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ADRIAN ULJASZ
UNIwersytet Rzeszowski

Profesor Zofia Lejmbach (1901–1995). Patriotka i społecznik

Za ważny wątek badań nad ojczystą historią społeczną należy uznać studia nad biografiami działaczy społeczników. Dużą grupę w tym środowisku stanowili lekarze, między nimi pediatrzy. Polscy lekarze prowadzili także działalność patriotyczną, chociażby jako uczestnicy walk o niepodległość do 1918 r., w czasie wojny polsko-bolszewickiej oraz w charakterze członków ruchu oporu w okresie II wojny światowej. Jako przykład powyższej postawy przywołać można postać lekarza pediatry profesor Zofii Lejmbach, która żyła w latach 1901–1995. Życiorys prof. Lejmbach jest wart udokumentowania, dotąd nie poświęcono jej żadnej publikacji naukowej ani nawet większej popularyzatorskiej. Cenne materiały odnoszące się do zmarłej lekarki, uczonej oraz działaczki uzyskałem od Pani Aleksandry Sękowskiej związanej pracą społeczną z Biblioteką Synodu Kościoła ewangelicko-reformowanego w RP działającą przy parafii kalwińskiej w Warszawie. Świątynia zborowa wraz z biblioteką ma siedzibę przy Alei Solidarności (dawna ulica Leszno). Pani Sękowska zbiera od lat dokumentację historyczną na temat warszawskich kalwinistów. Zgromadzone archiwalia są udostępniane w Bibliotece Synodu.

Zofia Lejmbach urodziła się 16 września 1901 r. w Mińsku Litewskim na Białorusi¹ jako córka lekarza Ludwika Lejmbacha i Walerii z Korzeniewskich. Wychowała się w rodzinie dwuwyznaniowej. Ojciec reprezentował wyznanie ewangelicko-reformowane, a matka należała do Kościoła rzymskokatolickiego. Lejmbachowie mieli sze-

¹ Por. Biblioteka Synodu Kościoła ewangelicko-reformowanego w Warszawie [dalej: BSKE-R]. Ankieta personalna wypełniona przez Z. Lejmbach jako pracownika AM w Warszawie (datowana: Warszawa, 7 XI 1950 – kopia), k. nienumerowana.

ścioro dzieci. Zofia urodziła się jako czwarta, będąc jednocześnie najmłodszą córką. Wszystkie dzieci Lejmbachów, zgodnie z wolą obu rodziców, zostały wychowane w wyznaniu ewangelicko-reformowanym (kalwińskim). Przyszła lekarka wyniosła z domu rodzinnego wrażliwość społeczną oraz tradycję patriotyczną. Ojciec pracował też w instytucjach społecznych. Chętnie udzielał bezpłatnej pomocy lekarskiej biednym pacjentom, szczególnie miejscowym Żydom. Jedyne prezent przyjmowany przez doktora Lejmbacha od podopiecznych stanowiła mała maca, zapamiętana przez jego córkę jako wielki przysmak. Doktor Lejmbach, będący osobą o demokratycznych poglądach, chętnie – jak wspomniałem – brał udział w akcjach społecznych. To dawany przez niego przykład zdecydował o dokonaniu przez Zofię wyboru zawodu lekarza. W domu Lejmbachów otrzymywały pomoc sieroty i samotne starsze osoby. Matka uczyła dzieci patriotycznych polskich wierszy, a ojciec śpiewał z całą rodziną pieśni o podobnym charakterze. Jedną z polskich pieśni, znanych Zofii od dzieciństwa, była *Po nocnej rosie...* Stanisława Moniuszki, której nauczyła ją matka. Zofia Lejmbach wspominała matkę z miłością, jako mądrą osobę, która stwarzała w domu dobrą atmosferę, co przejawiało się, w sprawiedliwym i zarazem serdecznym stosunku do, czasem skonfliktowanych, relacji wśród liczego rodzeństwa. Lejmbachowie pielęgnowali rodzinną tradycję kalwińską pomimo faktu życia w diasporze, z dala od kalwińskich ośrodków kościelnych. Najbliższa parafia ewangelicko-reformowana znajdowała się w Słucku, w odległości około 100 km od Mińska Litewskiego. Stamtąd nieregularnie przyjeżdżał do Mińska pastor, zajmujący się m.in. udzielaniem chrztu dzieciom. Wydarzenia lat I wojny światowej rzuciły rodzinę Lejmbachów w głąb Rosji². Zofia była jako uczennica członkiem tajnych i jawnych polskich organizacji. Działała w harcerstwie, pełniąc funkcje drużynowej i hufcowej. Była drużynową hufca harcerskiego w Mińsku Litewskim. Uczestniczyła w szkoleniu polskich harcerek w służbie sanitarnej. W latach 1917–1920 działała w Polskiej Organizacji Wojskowej (POW)³. Swoje główne „peo-

² B. Tranda, *Spełniała zwykle obowiązki. Wspomnienie o prof. Zofii Lejmbach (1901–1995)*, „Jednota” 1995, nr 12, s. 10; BSKE-R, A. Sękowska, *Notatki z rozmowy z prof. Zofią Lejmbach 24 XI 1985* (maszynopis), k. 1–3; BSKE-R, *Ankieta personalna...*, k. nienumerowana.

³ BSKE-R, Z. Lejmbach, *Życiorys* (notatka autobiograficzna Z. Lejmbach datowana na 1968 r.; maszynopis z odręcznym podpisem Z. Lejmbach), k. nienumerowana; BSKE-R, S. Grabowski, *Profesor Zofia Lejmbach – „Róża”*, k. 1

wiackie” zadania zrealizowała w latach 1918–1919 jako członek mińskiej komórki POW. W 1918 r. odznaczono ją Krzyżem POW. Zajmowała się przechowywaniem broni i materiałów wybuchowych. Wysłana w lipcu 1919 r. jako kurier na front dostarczała POW raporty wywiadowcze oraz odbierała z frontu rozkazy i instrukcje, które przekazywała Komendzie Naczelnej. Udawało się jej to pomimo ogromnych przeszkód i zaostrzonej kontroli bolszewickiej na terenie objętym działaniami wojennymi. W lipcu 1919 r. przeprowadziła do Mińska przez linię frontu oddział bojowy złożony z dziesięciu żołnierzy Dywizji Litewsko-Białoruskiej, ratując ich w ten sposób od śmierci⁴. W 1920 r. uzyskała maturę w polskiej szkole średniej im. Emilii Plater w Mińsku Litewskim⁵. Pomimo bojowych zasług i wcześniej osiągniętej dojrzałości była osobą cichą i nieśmiałą⁶. Na zalety charakteru i ducha absolwentki zwróciła uwagę przełożona szkoły, dokonując na pożegnanie następującego wpisu do jej pamiętnika: „Zochno kochana, kiedy o tobie myślę, od razu widzę Twoje oczy, oczy tak dziwne, o spojrzeniu tak niezwykłym, że widok ich [...] nasuwa refleksję na temat duszy tej, której są zwierciadłem. Pali się w tych oczach moc i siła, zdradzają one olbrzymią głębię życia wewnętrznego, indywidualizm wyniosły i wielki żar uczucia. Ty, dziewczyno, masz wiele danych od życia. Da ci ono silne poczucie wartości i piękna jego, zawsze znajdziesz cel istnienia, znajdziesz tę ścieżkę, po której pójdziesz dumna i spokojna. Niechże Ci tę ścieżkę życie opromienia blaskiem szczęścia. Życzy Ci tego z serca. Głęboko Cię szanująca Przełożona”⁷. W tym samym roku Zofia Lejmbachówna podjęła studia na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego. Znajdowała się wówczas w bardzo trudnej sytuacji materialnej. Musiała sama zarabiać na swoje utrzymanie, rodzice bowiem nie byli w stanie służyć jej pomocą. Utrzymywała się z korepetycji oraz nocnej pracy w drukarni, gdzie zajmowała się ręcznym falcowaniem druków. Cierpiała

(maszynopis podpisany odręcznie przez autora wspomnienia, datowany na styczeń 1996); B. Tranda, *Zofia Lejmbach. Wspomnienie. W rocznicę śmierci*, „Gazeta Stołeczna”, 14–15 IX 1996, s. 12 (dodatek lokalny do „Gazety Wyborczej”, wydanie sobotnio-niedzielne – wycinek prasowy w zbiorach BSKE-R).

⁴ I. Ziemiański, *Praca kobiet w POW – Wschód*, przedmowa i posłowie M. Wańkowicza, Warszawa 1933, s. 148 (biogram Z. Lejmbachówny jako działaczki POW); BSKE-R, S. Grabowski, *op. cit.*, s. 4.

⁵ BSKE-R, Ankieta personalna..., k. nienumerowana.

⁶ B. Tranda, *Zofia Lejmbach. Wspomnienie...*, s. 12.

⁷ Cyt. za: B. Tranda, *Spełniała zwykle obowiązki...*, s. 11.

na niedobór żywności graniczący nawet z głodem. Zdarzało się, że nie jadła przez dwa, trzy dni. Z tego względu nauka przychodziła jej z trudem i w efekcie często zdawała egzaminy za ledwie na trójki⁸. Jako studentka została odznaczona 23 listopada 1921 r. Krzyżem Walecznych⁹. W okresie studiów służył jej pomocą ks. Edward Szwejnica, pastor kalwiński z Wilna, kolega szkolny ojca z czasów wspólnej nauki w gimnazjum w Słucku. Zofia знаła pastora Szwejnica jeszcze z Mińska, gdzie nauczał w gimnazjum religii i psychologii oraz stał na czele harcerstwa. W Warszawie ks. Szwejnica ofiarował jej książkę swego autorstwa z dedykacją¹⁰. Zofia Lejmbach była w latach edukacji uniwersyteckiej członkiem studenckiego Stowarzyszenia Ziem Wschodnich oraz sekcji naukowej Koła Medyków¹¹. W 1926 r. ukończyła z ogromnym wysiłkiem woli studia¹², uzyskując dyplom doktora wszechnauk lekarskich. Na dyplomie, datowanym na 10 czerwca 1926 r., podpisali się rektor Stefan Paszkowski, dziekan Adam Ferdynand Czyżewicz i promotor Ludwik Paszkiewicz¹³. Po bezskutecznym poszukiwaniu zatrudnienia w Warszawie podjęła pracę jako wiejski lekarz sejmikowy (tj. mianowany przez sejmik ziemski) w miejscowości Wolna w powiecie Baranowicze, położonym w województwie nowogródzkim, obejmując praktykę po ojcu, który przeniósł się do szpitala w Lachowiczach¹⁴. Otrzymała w Wolnej stanowisko lekarza rejonowego¹⁵. Zdarzało się, że dorośli pacjenci zwracali uwagę na urodę i elegancję w ubiorze cechujące młodą lekarzkę¹⁶. Później, od 1 września 1928 do 1 stycznia 1931 r. pracowała jako lekarz wolontariusz w Szpita-

⁸ BSKE-R, A. Sękowska, *Notatki z rozmowy z prof. Zofią Lejmbach 24 XI 1985...*, k. 3.

⁹ BSKE-R, S. Grabowski, *op. cit.*, s. 4; B. Tranda, *Spełniała zwykle obowiązki...*, s. 11; I. Ziemiański, *op. cit.*, s. 148 (Lista odznaczonych Krzyżem Walecznych).

¹⁰ BSKE-R, A. Sękowska, *Notatka z rozmowy z prof. Zofią Lejmbach w dniu 13 XI 1992 r.*, k. 1.

¹¹ BSKE-R, Z. Lejmbach, *Życiorys...*, k. nienumerowana.

¹² B. Tranda, *Spełniała zwykle obowiązki...*, s. 11.

¹³ BSKE-R, Odpis dyplomu doktora wszechnauk lekarskich Uniwersytetu Warszawskiego dla Zofii Lejmbach (odpis datowany – Warszawa, 3 XI 1926).

¹⁴ B. Tranda, *Spełniała zwykle obowiązki...*, s. 11–12.

¹⁵ BSKE-R, Z. Lejmbach, *Życiorys...*, k. nienumerowana; BSKE-R, Ankieta personalna..., k. nienumerowana.

¹⁶ BSKE-R, A. Sękowska, *Notatki z rozmowy z prof. Zofią Lejmbach 24 XI 1985...*, k. 3.

lu im. Karola i Marii w Warszawie¹⁷, prowadzonym przez wybitnego lekarza pediatrę Władysława Szenajcha. Szpital działał od 1913 r. jako instytucja miejska finansowana i prowadzona przez fundację im. Karola i Marii Szlenkierów kierowaną przez córkę zmarłych patronów, pielęgniarke dziecięcą Zofię Szlenkierówną. Doktor Szenajch należał, podobnie jak Szlenkierowie, do luterkańskiego Kościoła ewangelicko-augsburskiego, natomiast jego żona, Eugenia, z domu Pianko, była współwyznawczynią Zofii Lejmbach¹⁸. W Szpitalu im. Karola i Marii zdobyła specjalizację pediatryczną¹⁹. Kolejne etapy drogi zawodowej doktor Lejmbach w tymże szpitalu to objęcie 1 stycznia 1931 r. stanowiska młodszego asystenta i awans na starszego asystenta otrzymany po dwóch latach. Jako pracownik szpitala kierowanego przez dr. Szenajcha oraz członek Zjednoczenia Młodych Lekarzy, do którego należała od 1929 r., odbyła staże zagraniczne w Strassburgu i w Paryżu we Francji, a także w Jugosławii i Rzymie. We Francji pracowała w 1933 r., w Strassburgu przez cztery miesiące, głównie na oddziałach niemowlęcych, a w Paryżu przez dwa miesiące w klinikach. Na stażu w Jugosławii, w roku 1935, zapoznawała się z działalnością wiejskich spółdzielni zdrowia. Do Rzymu wyjechała w roku 1937 w celu zapoznania się z zagadnieniami konstytucji dziecka i wpływu na nią endokrynologii. Przez dwa miesiące szkoliła się w rzymskim Instytucie Biotypologiczno-Ortogenetycznym prof. Pendego. W Zjednoczeniu Młodych Lekarzy powierzono jej funkcję członka zarządu. Od 1937 do 1 sierpnia 1944 r. była lekarzem specjalistą rejonowym w Miejskiej Pomocy Lekarskiej w Warszawie. Jednocześnie od 1938 do 1940 r. pełnił funkcję ordynatora wolontariusza w Szpitalu im. Karola i Marii. Od 1933 r. wchodziła w skład Polskiego Towarzystwa Lekarskiego jako członek zwykły²⁰. Władze pamiętały o zasługach Zofii Lejmbach z okresu I wojny światowej i wojny pol-

¹⁷ BSKE-R, Ankieta personalna..., k. nienumerowana.

¹⁸ Więcej wiadomości o Szpitalu im. Karola i Marii oraz prof. Władysławie Szenajchu por. m.in. A. U l j a s z, *Prof. Władysław Szenajch (1879–1964). Lekarz i przyjaciel dzieci*, „Słowo i Myśl” 2008, nr 4, s. 9–15; i d e m, *Ze źródeł do dziejów szpitalnictwa. Akt fundacyjny Szpitala Karola i Marii w Warszawie*, „Słowo i Myśl” 2009, nr 2, s. 23–30.

¹⁹ B. T r a n d a, *Zofia Lejmbach. Wspomnienie...*, s. 12.

²⁰ BSKE-R, Ankieta personalna..., k. nienumerowana; Z. L e j m b a c h, *Życiorys...*, k. nienumerowana; T. K o c o n, *Sesja historyczno-wspomnieniowa – Zofia Lejmbach 1901–1995*, „Z Życia Akademii Medycznej w Warszawie” 2001, nr 11, s. 32.

sko-bolszewickiej, czemu dały wyraz przyznając lekarce Krzyż Niepodległości z mieczami. Na dyplomie, podpisanym przez przewodniczącego Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości Józefa Piłsudskiego oraz sekretarza generalnego komitetu Wacława Jędrzejowicza podkreślono, że Zofia Lejmbach otrzymała odznaczenie „zarządzeniem Pana Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 9 XI 1932 roku” „za pracę w dziele odzyskania niepodległości”²¹.

We wrześniu 1939 r. doktor Lejmbach ratowała w okolicach Szpitala im. Karola i Marii osoby ranne. Działalność niepodległościową kontynuowała uczestnicząc już od pierwszych dni okupacji w konspiracji antyhitlerowskiej. Brała udział w przechowywaniu broni, dokumentów, ukrywała w swoim mieszkaniu na Żoliborzu Żydów, rannych partyzantów oraz inne zagrożone osoby. Jej mieszkanie służyło także jako punkt rozdziału prasy podziemnej i miejsce produkcji fałszywych dowodów osobistych²². Będąc członkiem Armii Krajowej nosiła pseudonim „Róża”. Jesienią 1942 r. została referentką w dziale sanitarnym Komendy Obszaru Warszawskiego AK. Dział stanowił część Wojskowej Służby Kobiet, usytuowanej w strukturze AK. Przed objęciem przez dr Lejmbach stanowiska referenta był kierowany przez krótki czas przez doktor medycyny Zofię Maternowską „Przemysławę”. Doktor Lejmbach pełniąc powierzona funkcję odpowiadała za współdziałanie ze służbą zdrowia Obszaru w zapewnianiu w konspiracji opieki lekarskiej rannym i chorym żołnierzom, przygotowanie na okres powstania dla OSZ (Ochotniczej Służby Zdrowia) w porozumieniu z szefem sanitarnym Obszaru, zgodnie z ustalonym planem, potrzebnej liczby zespołów sanitarnych, narzędzi chirurgicznych i medykamentów, zorganizowanie pracy w komórkach sanitarnych i kontrolę jej wykonania, szkolenie instruktorek służby sanitarnej w obwodach. Zorganizowała placówki sanitarne Wojskowej Służby Kobiet Obszaru Warszawskiego AK we wszystkich powiatach prawobrzeżnych (po prawej stronie Wisły) oraz uzupełniła organizację pięciu powiatów lewobrzeżnych, nawiązując osobisty kontakt z referentami sanitar-

²¹ BSKE-R, Oryginał pisma o odznaczeniu Z. Lejmbach Krzyżem Niepodległości z mieczami. Por. też *Ocalić od niepamięci. Monografia Szpitala im. Karola i Marii dla Dzieci Fundacji Zofii Szlenkierówny. Jubileusz 90 lat pracy szpitala (1913–2003)*, red. Z. Rajtar-Leontiew, Warszawa 2003, s. 98 (biogram Z. Lejmbach).

²² BSKE-R, Z. Lejmbach, *Życiorys...*, k. nienumerowana; A. Sękowska, *Lejmbach Zofia „Róża” e - r, [w:] Ewangelicy warszawscy w walce o niepodległość Polski 1939–1945. Słownik biograficzny*, t. I, Warszawa 2007, s. 337.

nymi i lekarzami w obwodach. Dzięki zabiegom podjętym przez nią na wypadek akcji czynnej AK, uruchomiono małe prywatne „izby chorych” w rodzaju szpitalików dla rannych, a także trzy punkty w Warszawie. Zadaniem tych punktów było leczenie rannych i osób przywożonych z poszczególnych obszarów²³.

Uczestniczyła w przygotowaniach do powstania szkoląc zastępy sanitarne, a także utrzymując ścisłą współpracę z referentami sanitarnymi w kwestii zaopatrzenia w materiały sanitarne, opatrunki i lekarstwa. Wykonując powyższe zadania utrzymywała stały kontakt z szefem WSK Obszaru Warszawskiego AK Wiktoria Moszczyńską-Dehnel „Emilią”²⁴. Dużą rolę odegrała w czasie powstania warszawskiego. 1 sierpnia 1944 r. otrzymała od Komendy Obszaru AK w Warszawie legitymację powstańczą nr 195²⁵. Przygotowała wraz z zespołem sanitariuszek szpital polowy przy ulicy Moniuszki 11. Była ściśle związana z kompanią AK „Koszta” (Kompania Ochrony Sztabu Obszaru) jako lekarz patrolu służby sanitarnej. Szpital na Moniuszki 11 służył Kompanii „Koszta” aż do czasu jego spalenia w pożarze w nocy z 2 na 3 września. Doktor Lejmbach oprócz powstańców objęła opieką medyczną ludność cywilną. Służyła pacjentom do 17 września, kiedy została ciężko zraniona w nogę na ulicy Zgoda podczas powrotu z konsultacji lekarskiej. Przebywała następnie w punkcie sanitarnym przy ul. Widok i w Szpitalu Wolskim przy Płockiej 26. 23 września otrzymała w AK stopień porucznika, ponieważ nie wiadomo, że nosiła go już poprzednio. Po upadku powstania została wywieziona wraz ze Szpita-

²³ E. Szulc, *Rys biograficzny zmarłych ewangelików warszawskich – ofiar minionej wojny oraz bojowników o wolną Polskę*, [w:] *W cieniu śmierci. Ewangelicy – ofiary prześladowań w czasie II wojny światowej*. Praca zbiorowa, Warszawa 1970, s. 307; BSKE-R, S. Grabowski, *op. cit.*, s. 3; J. Gozdawa-Gołębiowski, *Obszar warszawski Armii Krajowej*, Lublin 1992, s. 124. Por. też *Fragmentaryczny wykaz żołnierzy i pracowników Komendy Głównej SZP/ZWZ/AK opracowany na podstawie ankiety członków Koła KG AK Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej przez Andrzeja Leśniewskiego*, [w:] *Żołnierze Komendy Głównej Armii Krajowej wspominają*, opracowanie zespołowe red. K. Wyczańska, Warszawa 1994, s. 393.

²⁴ BSKE-R, S. Grabowski, *op. cit.*, s. 3.

²⁵ Por. *W cieniu śmierci...*, s. nienumerowana (wkładka z czarno-białymi zdjęciami na końcu książki – kopia legitymacji powstańczej Zofii Lejmbach). Na legitymacji, datowanej na 1 VIII 1944 r. podano pseudonim Róża, nazwisko i imię dr Lejmbach, informację, że jest ona żołnierzem AK, a także wiadomość o jej przydziale do Wojskowej Służby Sanitarnej i powierzonej funkcji referentki obszaru sanitarnego. *Ibidem*, s. nienumerowana.

lem Wolskim z Warszawy. Znalazła się w Milanówku. W okresie bezpośrednio po powstaniu zajmowała się opieką nad rannymi leczonymi w szpitalach podwarszawskich²⁶.

Dopiero w czasie okupacji hitlerowskiej Zofia Lejmbach przystąpiła do konfirmacji, poprzedzając decyzję o tym długimi rozmowami z ówczesnym drugim proboszczem zboru kalwińskiego w Warszawie, ks. Ludwikiem Zaunarem. Zgodnie z relacją Aleksandry Sękowskiej rozmawiając z pastorem „Była zbuntowana. Mówiła mu o wielu rzeczach, z którymi się nie zgadza”, na co „Duchowny jej często odpowiadał, że też się z tym nie zgadza i że Chrystus nie oczekuje, aby wszystkiemu przytakiwać”²⁷.

1 maja 1945 r. podjęła pracę na stanowisku starszego asystenta w warszawskiej Klinice Dziecięcej przy ul. Litewskiej. Na początku września 1946 r. została zatrudniona jako ordynator w Szpitalu im. Karola i Marii na ul. Działdowskiej. Wzięła czynny udział w organizowaniu szpitala i stanowiącej jego część II Kliniki Pediatrycznej. Przygotowywała i prowadziła szkolenia studentów oraz stypendystów. W 1948 r., kiedy szpital znajdował się już w strukturze nowo powstałej warszawskiej Akademii Medycznej, otrzymała w niej stanowisko adiunkta²⁸. Dyrektor Szpitala im. Karola i Marii prof. Władysław Szenajch wystawił jej następującą opinię, stanowiącą podstawę awansu: „Na zasadzie [podstawie – przyp. A.U.] wspólnej wieloletniej pracy mogę stwierdzić, że dr Zofia Lejmbach ma głęboką wiedzę pediatryczną, którą zdobyła pracując na różnych oddziałach szpitalnych. Dwukrotnie wyjeżdżała na studia za granicę w celu zaznajomienia się specjalnie z patologią niemowląt oraz endokrynologią dziecięcą. Posiadając znajomość obcych języków (rosyjski, francuski, niemiecki, angielski i włoski) zna dobrze piśmiennictwo naukowe. Ogłoszone dotąd prace Z. Lejmbach odznaczają się logicznym układem i każda z nich wnosi nowy, oryginalny wkład do omawianej kwestii. Od roku pracuje nad pracą doświadczalno-kliniczną z zakresu fizjopatologii grasicy, która to sprawa dotąd jest bardzo mało opracowana. Będzie to jej

²⁶ A. Sękowska, *op. cit.*, s. 337; M. Szlagier, *Wspomnienia sanitariuszki*, „Chrześcijanin w Świecie. Zeszyty ODiSS” 1984, nr 131–132, s. 90. BSKE-R, S. Grabowski, *op. cit.*, s. 3.

²⁷ BSKE-R, A. Sękowska, *Notatka z rozmowy z prof. Zofią Lejmbach w dniu 13 XI 1992 r.*, k. 1. Por. też A. Sękowska, *Zaunar Ludwik Edward, e – r*, [w:] *Ewangelicy warszawscy w walce o niepodległość Polski...*, s. 628.

²⁸ BSKE-R, *Ankieta personalna...*, k. nienumerowana; Z. Lejmbach, *Życiorys...*, k. nienumerowana.

praca habilitacyjna. Doktor Lejmbach posiada wybitne zdolności dydaktyczne, które wykazała prowadząc ćwiczenia ze studentami, egzaminując ich na kolokwium, ucząc młodszych kolegów asystentów oraz pokazując przypadki i wygłaszając referaty na posiedzeniach lekarzy specjalistów. Jako ordynator szpitala zorganizowała pracę na oddziale, utrzymuje ład i porządek, wyznaczając każdemu ze współpracowników odpowiednią pracę. Doktor Lejmbach bierze udział w pracach towarzystw lekarskich, naukowych i społecznych i jak to widać z jej życiorysu i co mogę potwierdzić na zasadzie własnej obserwacji, dr Lejmbach jest człowiekiem wysoce uspołecznionym, oddanym służbie Krajowi i lojalnym obywatelem Polski. Jak wynika z powyższego, dotychczasowa działalność dydaktyczna, naukowa i społeczna kwalifikuje dr Lejmbach Zofię na objęcie stanowiska adiunkta grupy IV drugiej Kliniki Pediatricznej²⁹. W 1950 r. dr Lejmbach powierzono funkcję kierownika Kliniki Diagnostyki Chorób Dzieci. Zajmując powyższe stanowisko kładła duży nacisk na zadania dydaktyczno-wychowawcze. Co rok czyniła tematem posiedzenia analizę wyników i nowych metod nauczania. W celu właściwego oddziaływania wychowawczego na pracowników i studentów zwracała uwagę przede wszystkim na służeńie przez cały personel kliniki przykładem poprzez wykonywanie obowiązków wobec chorych, rodziców pacjentów, a także w stosunku do studentów i kolegów. Zwracała szczególną uwagę na kształtowanie u młodych pracowników naukowo-dydaktycznych umiejętności prowadzenia prac naukowych. Zespół pracowników kliniki ogłaszał za jej kierownictwa liczne publikacje. Z sukcesem przeprowadzano przewody doktorskie i habilitacyjne. W latach 1952–1955 była dodatkowo konsultantem pediatricznym na teren województwa rzeszowskiego. W 1956 r. rozpoczęła pełnienie nadzoru nad otwartym lecznictwem pediatricznym dzielnicy Wola w Warszawie. Od 1948 r. należała do Związku Zawodowego Służby Zdrowia, a od roku 1950 do Ligi Kobiet³⁰. Po II wojnie światowej była też członkiem Polskiego Towarzystwa Pediatricznego i Polskiego Towarzystwa Lekarskiego. Należała do Sekcji Medycyny Społecznej PTL. Pełniła rozmaite funkcje w zarządach wymienionych towarzystw. W Polskim Towarzystwie Pediatricznym została wybrana

²⁹ BSKE-R, Dokument pt. *Ocena działalności dr medycyny Zofii Lejmbach* podpisany odręcznie przez prof. Władysława Szenajcha.

³⁰ BSKE-R, Ankieta personalna..., k. nienumerowana; Z. Lejmbach, *Życiorys...*, k. nienumerowana.

na członka honorowego oraz sekretarza stałego. W 1949 r. przygotowała i zorganizowała szkolenie teoretyczne i zajęcia praktyczne dla lekarzy zdobywających w trybie przyspieszonym specjalizację. Jako doktor habilitowany otrzymała w roku 1954 tytuł docenta, po pięciu zaś latach profesora nadzwyczajnego. W okresie 1962–1965 piastowała przez jedną kadencję godność prorektora AM do spraw klinicznych³¹. Wykonując obowiązki prorektora walczyła o etaty dla klinik³². Po II wojnie światowej, podobnie jak we wczesnym okresie pracy naukowej, odbywała wyjazdy naukowe za granicę. Wśród ważniejszych znalazły się: udział w dwutygodniowym kursie pediatrii w Szwajcarii w 1948 r., uczestnictwo w zjeździe pediatrycznym w Związku Radzieckim w 1957 r., wyjazd na trzymiesięczny kurs szkoleniowy do Francji w 1958 r., konferencja w 1963 r. we Francji poświęcona szpitalnictwu pediatrycznemu, europejska konferencja w 1965 r. w Holandii mająca za temat nauczanie pediatrii³³. W 1971 r. przeszła na emeryturę. Pozostała w pamięci współpracowników jako osoba zasadnicza, wymagająca, cechująca się dużą wiedzą i doświadczeniem zawodowym, posiadająca ogromną znajomość fizjologii i patologii niemowląt. Przed wprowadzeniem w klinice nowych rozwiązań medycznych wysyłała asystentów na szkolenia do ośrodków, w których zostały wynalezione. Kierowane przez nią obchody lekarskie wspominano jako kształcące, ale często aż nazbyt drobiazgowo. Wytykała pracownikom błędy w pracy, jednak starała się zrozumieć przyczynę uchybień i pomóc, aby nie dochodziło do nich ponownie. Często udzielała konsultacji absolwentom pediatrom, którzy po ukończeniu studiów i zdobyciu specjalizacji podejmowali zatrudnienie na terenie całego kraju. Prace naukowe prof. Lejmbach koncentrowały się wokół małego dziecka i dotyczyły m.in. badań nad hormonem grasicznym, przebiegiem stanów klinicznych zapalenia płuc oraz zaburzeń metabolicznych w przebiegu najczęstszych chorób dziecięcych. Jako pierwsza w Polsce opisała mukowiscydozę. Była też autorką monograficznych opracowań biografii wybitnych osób z historii polskiej

³¹ BSKE-R, S. Grabowski, *op. cit.*, s. 3; *Ocalić od niepamięci. Monografia Szpitala im. Karola i Marii...*, s. 96 (biogram Z. Lejmbach); A. Sękowska, *Lejmbach Zofia...*, s. 337; BSKE-R, Z. Lejmbach, *Życiorys...*, k. nienumerowana.

³² BSKE-R, A. Sękowska, *Notatki z rozmowy z prof. Zofią Lejmbach 24 XI 1985...*, k. 4.

³³ BSKE-R, Z. Lejmbach, *Życiorys...*, k. nienumerowana.

pediatrii³⁴. Dużą rolę odegrała w zakresie dokumentowania dorobku współtwórcy Szpitala im. Karola i Marii, swego mistrza profesora Władysława Szenajcha, zmarłego w 1964 r., jako autorka tekstów biograficzno-wspomnieniowych na jego temat³⁵ oraz redaktor poświęconej mu pracy zbiorowej³⁶. W artykule napisanym dla ekumenicznej „Jednoty”, będącej organem polskiego Kościoła ewangelicko-reformowanego, określiła profesora jako „przyjaciela dzieci”, „lekarza klinicystę – organizatora szpitali”, „człowieka nauki”, „społecznika – organizatora”, a także „nauczyciela i wychowawcę”³⁷. Luteranin prof. Szenajch został pochowany na cmentarzu ewangelicko-reformowanym u boku swej żony kalwinistki Eugenii Szenajchowej z domu Pianko³⁸.

Istotną część pracy społecznej prowadzonej przez Zofię Lejmbach stanowiła działalność w środowisku polskich ewangelików reformowanych. Od 1957 do 1960 r. wchodziła w skład Kolegium Kościelnego, od roku 1967 zaś wykonywała przez dwie trzyletnie kadencje, jako pierwsza kobieta, godność prezesa Konsystorza polskiego Kościoła ewangelicko-reformowanego. Będąc pierwszą kobietą na tym urzędzie musiała przełamywać uprzedzenia tradycjonalistów. Poza tym wiele razy wybierano ją jako delegata warszawskiego zboru do synodu³⁹. Pani Aleksandra Sękowska, która pracowała na stanowisku sekretarza w warszawskiej parafii kalwińskiej, w następujących słowach wspominała prof. Lejmbach jako prezesa Konsystorza i lekarza: „Gdy p. Profesor była prezesem Konsystorza, przyjmowała w poniedziałki w południe na Lesznie. Na moim biurku zadzwonił telefon. Pytano ze szpitala na Działdowskiej, czy jest p. Profesor. Powiedziałam, że sprawdzę. Weszłam do gabinetu i zapytałam: Czy pani jest? Usłyszałam wyjątkowo energicznie wypowiedziane słowa: Przecież widzisz, że jestem i za-

³⁴ *Ocalić od niepamięci...*, s. 97–98 (biogram Z. Lejmbach); A. Sękowska, *Lejmbach Zofia...*, s. 337.

³⁵ Por. Z. Lejmbach, *Władysław Szenajch – lekarz dzieci*, „Jednota” 1964, nr 12, s. 8–10; *idem*, *Władysław Szenajch jako organizator i twórca pediatrii społecznej*, „Pediatria Polska” 1965, nr 5, s. 449–452.

³⁶ Por. Z. Lejmbach (red.), *Władysław Szenajch. Życie i praca*, Warszawa 1976.

³⁷ Z. Lejmbach, *Władysław Szenajch – lekarz dzieci...*, s. 8–10.

³⁸ *Ibidem*, s. 10; A. Uljasz, *Prof. Władysław Szenajch...*, s. 15; B. Tranda, *Spełniała zwykłe obowiązki...*, s. 13.

³⁹ A. Sękowska, *Lejmbach Zofia...*, s. 337; *Ocalić od niepamięci. Monografia Szpitala im. Karola i Marii...*, s. 98 (biogram Z. Lejmbach); B. Tranda, *Spełniała zwykłe obowiązki...*, s. 13.

pamiętaj sobie, jeżeli jestem, to zawsze i dla wszystkich”⁴⁰. Inny współpracownik Zofii Lejmbach jako prezesa konsystorza, ks. Bogdan Tranda, ocenił profesor odnosząc się do ówczesnej polskiej i międzynarodowej sytuacji politycznej: „Jej zgoda na kandydowanie i wybór dokonany przez Synod okazały się [...] decyzjami mądrymi i dla Kościoła pożytecznymi. Wkrótce bowiem mieliśmy marzec 1968, jesienią – »braterską« interwencję w Czechosłowacji, a w grudniu 1970 – dramatyczne wydarzenia na Wybrzeżu. Dla naszego Kościoła fakt, że w tych trudnych czasach urząd prezesa Konsystorza sprawowała osoba takiego formatu, jak prof. Zofia Lejmbach, okazał się bardzo ważny”⁴¹. Szczególnie trudny dla polskich kalwinistów musiał być rok 1968, ponieważ wiele rodzin należących do tego środowiska lub wywodzących się z niego miało korzenie żydowskie, a poza tym polski Kościół ewangelicko-reformowany tradycyjnie utrzymuje współpracę z bratnimi zborami w Czechach. Profesor Lejmbach prowadziła w parafii działalność także jako inicjatorka i założycielka Sekcji Ewangelizacyjno-Społecznej, istniejącej współcześnie pod nazwą Diakonia. Sekcja służyła pomocą i opieką potrzebującym osobom. Organizatorka grupy przywiązywała dużą wagę do niesienia pomocy możliwie fachowej. Istotną część działań sekcji stanowiła praca nad rozwojem religijnym i duchowym członków, polegająca na wspólnych studiach nad Pismem Świętym. Rozważania nad Biblią miały, zgodnie z założeniem profesor Lejmbach, prowadzić do poważnego, odpowiedzialnego i pogłębionego stosunku działaczek parafialnych do wykonywanych zadań⁴². W Bibliotece Synodu Kościoła ewangelicko-reformowanego w Warszawie jest przechowywany egzemplarz wydania Nowego Testamentu z 1956 r., dokonanego przez Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne, który należał do Zofii Lejmbach⁴³. Do cennych zbiorów rękopiśmiennych należą zeszyty z notatkami odręcznymi profesor z lektur o tematyce religijnej i filozoficznej oraz prac z historii Kościoła. Część tych notatek uczona wykonała podczas czytania publikacji Alberta Schweitzera z dziedziny etyki i *Sidharty* niemieckiego pisarza Hermana Hesse-

⁴⁰ BSKE-R, A. Sękowska, *Notatki z rozmowy z prof. Zofią Lejmbach 24 XI 1985...*, k. 5.

⁴¹ B. Tranda, *Spełniała zwykle obowiązki...*, s. 13.

⁴² BSKE-R, A. Sękowska, *Notatki z rozmowy z prof. Zofią Lejmbach 5 XI 1992*, k. nienumerowana.

⁴³ Na stronie tytułowej zanotowano odręcznie: „ze spuścizny po Zofii Lejmbach r. 1996”.

go⁴⁴. Ważną cechą religijności Zofii Lejmbach stanowił udział w zborowych nabożeństwach i studiach biblijnych⁴⁵.

Po II wojnie światowej profesor Lejmbach otrzymała liczne odznaczenia za pracę zawodową i działalność niepodległościową: Medal Zwycięstwa i Wolności (1945), drugi raz Krzyż Walecznych (1946), Złoty Krzyż Zasługi (1957), Medal za Warszawę 1939–1945 (1961), Odznakę za wzorową pracę w Służbie Zdrowia (1963), Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (1964), Medal Dziesięciolecia Polski Ludowej (1965), Odznakę Tysiąclecia (1965), londyński Krzyż AK (1970), Warszawski Krzyż Powstańczy (1982), tytuł Honorowy „Zasłużony dla Zdrowia Narodu” (1989), Krzyż za udział w wojnie 1918–1921 (1990)⁴⁶.

Na początku lat dziewięćdziesiątych minionego wieku z inicjatywy dawnej „doktor Róży” w ramach Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej Okręg Warszawa powstało Środowisko „Koszta”. Dopóki pozwalał jej na to stan zdrowia, inicjatorka chętnie uczestniczyła w środowiskowych spotkaniach. Inny członek grupy kombatanckiej „Koszta” Stefan Grabowski wspominał, że profesor, pomimo podeszłego wieku, cechowały ją dobra pamięć oraz sprawność ruchów⁴⁷.

Zofia Lejmbach zmarła 5 września 1995 r. w Warszawie w wieku 94 lat⁴⁸. W kościelnym nekrologu została określona skromnie i zarazem wymownie jako „Lekarz Dzieci”⁴⁹, co stanowiło nawiązanie do artykułu jej autorstwa poświęconego prof. Szenajchowi, zamieszczonego w roku 1964 w „Jednocie”⁵⁰. W „Życiu Warszawy” i „Gazecie Wyborczej” ukazały się nekrologi od Konsystorza Kościoła ewangelicko-reformowanego w RP i zboru ewangelicko-reformowanego w Warszawie, władz i pracowników warszawskiej Akademii Medycznej, Zarządu Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Pediatrycznego, Rodziny i Przyjaciół⁵¹. W nekrologu

⁴⁴ Por. BSKE-R, Zeszyty z odręcznymi notatkami prof. Zofii Lejmbach.

⁴⁵ B. Tranda, *Spełniała zwykle obowiązki...*, s. 13.

⁴⁶ *Ocalić od niepamięci...*, s. 98 (biogram Z. Lejmbach); T. Koccon, *op. cit.*, s. 33; BSKE-R, Z. Lejmbach, *Życiorys...*, k. nienumerowana; S. Grabowski, *op. cit.*, s. 4.

⁴⁷ BSKE-R, S. Grabowski, *op. cit.*, s. 1.

⁴⁸ A. Sękowska, *Lejmbach Zofia...*, s. 337.

⁴⁹ Por. BSKE-R, Nekrolog prof. dr Zofii Lejmbach.

⁵⁰ Por. Z. Lejmbach, *Władysław Szenajch – lekarz dzieci...*, s. 8–10.

⁵¹ Por. BSKE-R, Wycinki prasowe z nekrologami z „Życia Warszawy” z 9 września 1995 r. oraz z sobotnio-niedzielnego wydania „Gazety Wyborczej” z 9–10 IX 1995 r.

od Konsystorza przytoczono wersy 13–14 a z *Psalmu 27*: „Ja wierzę, że ujrzę dobroć Pana w krainie żyjących, miej nadzieję w Panu!”⁵² W nekrologu od Zarządu Oddziału Warszawskiego PTP określono zmarłą jako „Nestora Polskiej Pediatrii”, „wybitnego nauczyciela akademickiego”, „twórcę wyróżniającej się szkoły nauczania pediatrii” i „wspaniałego lekarza kilku pokoleń warszawskich dzieci”⁵³. Nabożeństwo żałobne odbyło się 11 września w kościele przy alei Solidarności, skąd nastąpiło wyprowadzenie na cmentarz ewangelicko-reformowany przy ul. Żytniej⁵⁴. Nad trumną oprócz duchownych przemawiała w imieniu współpracowników prof. Janina Niżnikowska, a jako reprezentant Zgrupowania Kompanii Sztabowej Obszaru Warszawskiego AK „Koszta” inżynier Tadeusz Rupniewski⁵⁵. W czasopiśmie medycznym „Puls” ukazał się okolicznościowy tekst dr Marii Sielickiej-Grackiej dotyczący pogrzebu. Autorka wspominała: „W czasie uroczystości pogrzebowej okazało się, że uczestników łączy jakieś więzy, że jest to wspólnota, która tworzyła się latami wokół osoby Pani Profesor i wyznawała Jej pediatrię”. Wyraziła nadzieję, iż „wszyscy Ci, dla których osoba Profesor Zofii Lejmbach była wzorem i drogowskazem, nie pozwolą Jej odejść” i podkreśliła mówiąc na temat zmarłej, że „Jej stała obecność wśród pediatrów, pielęgnowanie ideałów, którym całe życie była wierna, jest gwarancją naszej rzetelności wobec małych pacjentów”⁵⁶. Na łamach „Gazety Wyborczej” ukazało się w kilka dni po pogrzebie wspomnienie ks. Bogdana Trandy o zmarłej⁵⁷. Pastor Tranda wspominał ją także w numerze 12 „Jednoty” zamykającym rok 2005⁵⁸.

Profesor Lejmbach była osobą niezamezną i bezdzietną⁵⁹. Warto podać informacje o losach jej rodziców i rodzeństwa. Matka Zofii Lejmbach zmarła w 1933 r., natomiast ojciec żył jeszcze po II wojnie światowej, pozostając na utrzymaniu najmłodszej córki. Po wojnie żyły też siostry Zofii Lejmbach Irena Zakrzewska i Natalia Wiśnicka oraz brat Jerzy Lejmbach. Irena Zakrzewska nie pracowała przed wojną zawodowo, „pozostając przy mężu”, w czasie wojny

⁵² *Ibidem*. Wycinek prasowy z „Życia Warszawy” z 9 IX 1995 r.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ BSKE-R, Nekrolog prof. dr Zofii Lejmbach.

⁵⁵ B. Tranda, *Spełniała zwykle obowiązki...*, s. 13.

⁵⁶ BSKE-R, Wycinek prasowy z czasopisma „Puls” z 1995 r.

⁵⁷ B. Tranda, *Zofia Lejmbach. Wspomnienie...*, s. 12.

⁵⁸ B. Tranda, *Spełniała zwykle obowiązki...*, s. 10–13.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 13.

pełniła funkcję pielęgniarki w Wojsku Polskim w Anglii, a po wojnie została zatrudniona w Polskim Radio w Warszawie. Natalia Wiśnicka wykonywała w latach II RP zawody urzędniczki i nauczycielki, w okresie okupacji utrzymywała się udzielając prywatnych lekcji, natomiast po wyzwoleniu przeszła na emeryturę. Jerzy Lejmbach do zakończenia II wojny światowej był rolnikiem dzierżawcą, a w Polsce Ludowej otrzymał pracę w Ministerstwie Rolnictwa.

W okresie kilku lat po śmierci zmarłej podejmowano inicjatywy służące upamiętnieniu w środowisku medycznym jej dorobku zawodowego. W listopadzie 2001 r. w Domu Medyka w Warszawie odbyła się sesja historyczno-wspomnieniowa Stowarzyszenia Wychowanków Warszawskiej Medycyny i Farmacji poświęcona setnej rocznicy urodzin profesor Zofii Lejmbach. Wśród osób, które wygłosiły wspomnienia o zmarłej, był duchowny Kościoła ewangelicko-reformowanego i dawny pacjent profesor Lejmbach, ks. Lech Tranda⁶⁰. Za ważne wydarzenie trzeba uznać również książkę na temat Szpitala im. Karola i Marii, opracowaną pod redakcją profesor medycyny Zofii Rajtar-Leontiew, wydaną w 2003 r. w Warszawie, zawierającą biogram profesor Lejmbach⁶¹. Popularyzacji postaci zmarłej uczonej i działaczki wśród historyków oraz miłośników historii służy biogram autorstwa Aleksandry Sękowskiej zamieszczony w pierwszym tomie słownika *Ewangelicy warszawscy w walce o niepodległość Polski 1939–1945*, opublikowanym w roku 2007⁶². Kolejną próbę utrwalenia pamięci o postaci Zofii Lejmbach stanowi zaprezentowany artykuł.

⁶⁰ T. Koc on, *op. cit.*, s. 33.

⁶¹ *Ocalić od niepamięci...*, s. 95–98 (biogram Z. Lejmbach).

⁶² A. Sę k o w s k a, *Lejmbach Zofia...*, s. 337.